

==== Natkó Anna =====

/// „Mezítláb indultam el és mezítláb állok itt ma is”

Egy 20. századi útkereső: vitéz Szabó Lajos

„*Sic fata volunt – Így akarta a végzet*”: ezt a címet adta vitéz Szabó Lajos a memoárjának, melyet az 1950-es években vethetett papírra.¹ Munkájának csak töredéke maradt fenn annak az Arany Bálintnak a hagyatékában, akivel életútja több ponton is összefonódott.² Életének további részletei bírósági vallomásaiból és az államvédelem dokumentumaiból rekonstruálhatóak. Az általa hivatkozott végzet bizonyos értelemben maga a kor volt, melyben élt, amely sorsfordulóival újabb és újabb kihívások elé állította őt, a kispolgárságból felemelkedni vágyó, ambiciózus értelmiségit. Alakja azért is érdemes arra, hogy néhány emlékezetes pontja mentén bemutassuk, mert szemléletes példája annak, hogy a múlt században számtalan ember útkeresése valóban csak *keresésnek* bizonyult, anélkül hogy megtalálta, megtalálhatta volna valódi helyét az akkori, időnként nagyot forduló világban.

A Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete, a Honszeretet Egyesület, a *Magyar Élet* folyóirat, a Magyar Irodalompartoló Társaság, illetve a Magyar Testvéri Közösség közül az utóbbi az egyetlen, amely a köré konstruált 1947-es per által szélesebb körben ismertté vált, de az előbbieket is meghatározó részét képezik a korszak eszmétörténetének. Ezen közéleti és kulturális kezdeményezéseket hasonló ideológiai körvonalakon túl Szabó Lajos személye is összekapcsolja. A címben megjelölt kijelen-

1 == A memoár megírására 1953. augusztusi szabadulását követően nyílhatott lehetősége. A szöveg egyetlen, a pontosabb datálást segítő információja, hogy még életben lévő személyként hivatkozik Miskolczy Ágoston (1883–1962) korábbi koronaügyész helyettesre. Szabó internálásának megszűntetéséről lásd: ÁBTL 3.1.9. V-56135. 28. Nyilatkozat, 1953. augusztus 12.; BFL VII.5.e 1949 – 23589. 138. Határozat, 1953. augusztus 12.

2 == MTA KIK Ms 6504/28–36. Egy Szabó Lajos nevű ember élettörténete. *Sic fata volunt. Így akarta a végzet.* Vallomás, d. n.; Arany Bálint (1901–1987) mérnök, a Honszeretet Egyesületben és a Magyar Testvéri Közösségben működött együtt Szabó Lajossal, s részt vett a *Magyar Élet* megalapításában is.

tését egyik vallomásában tette az 1940-es évek végén, jelezve azt, hogy nem gyűjtött semmilyen vagyont: élete azon szerveződések mentén vizsgálható, melyeken át az általa az anyagi gyarapodásnál vagy politikai karrierénél is fennköltebbnek láttatott társadalmi szerepvállalásra vállalkozott.

Életútja áttekintése során arra a következtetésre juthatunk ugyan, hogy törekvései valódi jelentősége kevésbé közelítette meg a célkitűzéseiben foglaltakat, s személye csupán egy volt a korszak sok, hasonló sorsot magáénak tudható embere között, akiket a tenni vágyás a politika, a közélet vagy a kultúra terére vont, számottevő eszmei vagy fizikai hagyaték mégsem maradt utánuk. Szabó Lajos mégis figyelemre méltó lehet abból a szempontból, hogy benne kora szélesebb rétegeinek reprezentánsát fedezhetjük fel: szorgalma, kitartása, állhatatossága kiemelte őt környezetéből, melyért tenni igyekezett, s hangja kívánt lenni azon csoportoknak, kispolgároknak, állástalan diplomásoknak, publicitáshoz nem jutó íróknak, akiknek – úgy vélte – nem nyílt lehetősége az érvényesülésre.³ Az alapvetően nemes szándékok ugyanakkor, különösen a tárgyalt korszak eszmei környezetében, könnyedén vezettek tévutakhoz is, melynek Szabó Lajos életútja ugyancsak látványos példája.

Szabó Lajos 1892-ben született Beregszászban kilencgyermekes kispolgári családban. Apai felmenői – mindannyian csizmadiamesterek – „*Beregszász városának évszázadokon át megbecsült, tisztos polgárai*” voltak.⁴ Gyermekkorából két fontos, egész életére kiható tapasztalatot őrzött. Az egyik a kispolgári családból való indulás nehézségei: 12 éves korától nemcsak a saját megélhetését volt kénytelen önállóan biztosítani, de apja korai halála után családját is támogatta. A másik fontos gyermekkori emléke Beregszász társadalmához kapcsolódott. A város, földrajzi közelségben lévén Galíciával, jelentős zsidó közösséget fogadott be. Az ekkor tapasztaltak azt az élete végéig kitartó meggyőződést ültették el benne, amely szerint magyarok és zsidók külön etnikumok: „*...senkinek, sem a magyaroknak, de maguknak a zsidóknak sem jutott soha eszükbe, hogy őket magyaroknak tekintsék. Talán még meg is sértődtek volna érte. Éppen úgy, mint ahogy az akkor még színmagyar Beregszászba véletlenül bevetődő drótos tótot sem tekintette senki sem magyarnak. A drótos tót legkevésbé.*”⁵

Szabó 1914-ben vonult be a 65. gyalogezredhez, s az 1916-os fogságba eséséig zászlósi rendfokozattal teljesített szolgálatot az orosz fronton. Az ekkor még csak 26 éves fiatalember csererokkantként került haza: a háború évei alatt összesen hétszer lőtték meg, majd a szibériai hadifogságban súlyos asztmát, reumát és lumbágót

3 = = Saját megfogalmazása szerint a „jók, az igazak és az érdemesek” megbecsüléséért küzdött. BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 158. Szabó Lajos beszéde a MÜNE közgyűlésén, 1941.

4 = = BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 76. Vallomás, d. n.

5 = = Uo. 79.

„szerzett”.⁶ Az őszirózsás forradalom idején avatták doktorrá. Ahogyan majd’ minden kortársára, úgy az ő életére is hatást gyakorolt a trianoni határváltozás és annak társadalmi következményei: fizetése elértéktelenedése miatt előbb Budapesten nyitott ügyvédi irodát, majd azt Vásárosnaményba telepítette át.⁷ 1927-ben tért vissza Budapestre, de praxisának véget vetett a világgazdasági válság begyűrűzése. A Magyar Nemzeti Bankhoz került előbb szerződéses tisztviselőként, később jogtanácsosként. Innen tíz év múlva, 1943 végén – alig több mint ötvenéves korban – nyugdíjazták erős asztmája és az annak hozadékaként megjelenő súlyos köldöksérve miatt.⁸

Jogászi pályafutása mellett sokkal érdekesebbnek tűnik a különféle társadalmi egyesületekben betöltött szerepe. Visszaemlékezései szerint ezen szerveződések felé a mellőzöttség tapasztalata vezette: annak a nehézségnek a megélése, hogy magyarként és kispolgári származásúként fokozottan hátrányos élethelyzetből indult, melyből a tehetség vagy szorgalom csak bizonyos fokig jelenthetett kitörési lehetőséget.⁹ Nézetei szerint Trianon sem tette igazán magyarrá Magyarországot; annak vezetése, anyagi és kulturális javai egy szűkebb csoport, a nagybirtokosok, az egyház, illetőleg német és zsidó kezekben maradtak, míg a magyarság zöme legjobb esetben is csak a kisiparos, altiszt vagy tisztviselői rétegig emelkedhet fel.¹⁰ Környezetében számos hasonló életutat láthatott, különösen azután, hogy bekapcsolódott az 1932-ben létrejövő Állástalan Diplomások Országos Bizottságának (a továbbiakban: ÁDOB) munkájába. Az ÁDOB célja a 35 év alatti, előbb Trianon, majd a világválság miatt elhelyezkedni nem tudó diplomások hivatali szükségmunkához juttatása volt. Bár Szabó arról írt, hogy az állástalan fiatalok „legalább 90 százalékát” sikerült elhelyezniük, miként a korszak szociálpolitikusa, Kovrig Béla rámutatott, a problémát csak a második világháborút megelőző gazdasági konjunktúra és az államhatárok újbóli kiszélesedése oldotta meg.¹¹

6 == Uo. 77. A háborúban szerzett tartós egészségkárosodását második felesége is megemlítette a Népügyészségnek írt kérvényében férje szabadlábba helyezésétnek ügyében. BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 65–66. Dr. Szabó Lajosné budapesti VIII. Erdélyi-u. 12. lakosnak kérelme a tekintetes Népügyészséghez, 1945. december 22.

7 == Irodájának átköltözéséről, egyúttal Szabó törléséről a budapesti kamarából: *Budapesti Közlöny*, 1922. december 2. 8.

8 == Asztmája miatt minden évben 6–12 hetet töltött szanatóriumban a Magas-Tátrában. BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 78. Vallomás, d. n.

9 == Visszaemlékezéseiben sehol nem tett említést arról, hogy a vitézi cím birtokosaként különleges jogállásban vagy előnyben részesült volna – ahogyan arról sem számolt be, mikor kapta meg a címet –, holott ez bevett gyakorlat volt a korszakban. Kerepeszki, 2013: 49.

10 == BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 79–80. Vallomás, d. n.

11 == Kovrig, 2011: 90.

= = Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete – kezdet és vég

Szabó a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének (a továbbiakban: MÜNE) 1929-ben tagja, 1941-től pedig elnöke lett. Cselekvésre az a felismerése indította, hogy a magyar ügyvédség „csupán az asztalról lehullott morzsákat kapta”,¹² miután a bankok, a nagyipar és a kereskedelem a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak kétharmadát kitevő zsidó ügyvédek juttatta megélhetéshez.¹³ A 1927-ben alakult MÜNE célja Szabó narratívája szerint az ügyvédi kamarák tagságának, valamint a nemzeti jövedelem ügyvédségre eső részének „arányosabb és méltányosabb” elosztása lett volna,¹⁴ s a zsidó ügyvédségnek a „békés megegyezéssel” szembeni elzárkózása „kényszeríti rá” a MÜNE-t, hogy magáévá tegye az ún. numerus nullus álláspontját. Utóbbi Szabó magyarázata szerint csupán „harci eszköz” volt: az Egyesület valójában „megelégedett volna” a numerus clausus megvalósításával is.¹⁵ Kérdéses, mennyire őszinte ezen utólagos magyarázata, hiszen 1941-ben még amellet érvelt, mivel nincs hiány a szakemberekben, az ügyvédi pálya az egyedüli, ahol a numerus nullus nemcsak „kézenfekvő”, de „tökéletesen megvalósítható” is.¹⁶

Évekkel a háború és a zsidóság deportálása után sem módosította álláspontját azzal kapcsolatban, hogy a keresztény ügyvédség csak „elemi és természetes” jogainak kivására törekedett. Szerinte a MÜNE már csak azért sem értékelhető nemzetiszocialista vagy nyilasbarát egyesületként, mivel tevékenységét jóval ezek térnyerése előtt kezdte meg.¹⁷ Bíróság előtti védekezésében azzal is érvelt, hogy a MÜNE

12 = BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 84. Vallomás, d. n.

13 = Szabó a Budapesti Ügyvédi Kamaráról így írt: „Az volt az érzésem, hogy ajtót tévesztettem és az Ügyvédi Kamara díszterme helyett valami zsinagógába nyitottam be.” MTA KIK Ms 6504/28. 3. Kovács M. Mária anyakönyvek felhasználásával ellenőrizte a MÜNE adatainak hitelességét: a budapesti ügyvédségen belül a zsidóság aránya kutatásai szerint is meghaladta a 60%-ot még a korszak végén is. Kovács M., 2001: 85–86.

14 = A MÜNE az 1919 tavaszán megalakuló Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének (a továbbiakban: MONE) „mintájára” jött létre. Szabó szerint ebből eredt a későbbi szójáték, miszerint „a MÜNE a MONE bűne”. MTA KIK Ms 6504/28. 4.

15 = BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 89. Vallomás, d. n. Hasonlóan érvelt a MÜNE egyik elnöke, később a Szálasi-kormány igazságügy-minisztereként működő Budinszky László is bírósági tárgyalásán, mondván, „többet kellett követelni, hogy kevesebb megvalósuljon”. ÁBTL 3.1.9. V-101531. 297. Hites gyorsírói jegyzőkönyv dr. Budinszky László ügyében megtartott népbírói tárgyalásról, 1945. december 10.

16 = A betolakodott zsidóság hogyan fosztotta meg a magyar ügyvédséget ősi jogaitól. *Magyarság*, 1941. június 21. 8. Ugyancsak 1941-ben a MÜNE egyik rendezvényén úgy fogalmazott: „Azt azonban kijelenthetem, hogy a magunk részéről nem nyugszunk addig és minden tőlünk telhetőt el fogunk követni annak érdekében, hogy [...] nemcsak az ügyvédi kárnak, hanem az egész gazdasági életnek teljes zsidótalánítását” elérjék. A Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete. *Magyar Élet*, 1941. 7. sz. 14.

17 = A Budapesti Ügyvédi Kamara Szabó Lajost érintő fegyelmi tárgyalásán Varannai István kamarai főügyész is amellet érvelt: a MÜNE nem a „fasiszta eszmék” hatására, hanem pusztán személyes anyagi érdekből tevékenykedett. Magyar Károly: Az ügyvédek hóhéra befejezte pályafutását. *Képes Figyelő*, 1945. 10. sz. 16.

elméletben nyitott volt az asszimilált zsidók előtt.¹⁸ Ezt a bíróság nem találta bizonyítottnak, holott volt olyan ügyvédtársa, aki a „kedves Lajosom”-nak, azaz Szabónak címzett levelében azzal indokolta az Egyesületből való kilépését, hogy az „a jelenlegi összeállításban” – bizonyos tagok saját, házastársuk vagy felmenőik származása miatt – nem alkalmas „a tényleg magyar ügyvédek erkölcsi képviselőjére”.¹⁹ Annak felderítése, hogy voltak-e asszimilált zsidók a MÜNE-ben, további kutatások feladata lenne, az azonban kétségtelen, hogy Szabó – nyilván elfogult memoárjában – jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított az Egyesületnek, mint amivel valójában bírt. A MÜNE a zsidótörvények bevezetéséig az ügyvédek egytizedét sem tudta tagságába vonni, a korszakban szinte mindvégig liberális elvek szerint működő Ügyvédi Kamarára pedig 1942-ig nem tudott valódi befolyást kifejteni: akkor is, az igazságügy-miniszter tudta és utólagos szentesítése mellett, tulajdonképpen puccs-szerűen távolította el a nézeteivel ellentétes tagokat a fővárosi kamara éléről.²⁰ A MÜNE így a zsidó ügyvédekkel szemben csak 1944-ben volt képes fellépni, míg az alapításkor példaként szolgáló MONE már 1938 végén irányítása alá vonta az Orvosi Kamarát.

Szabó Lajost 1945-ben nemcsak az Ügyvédi Kamara, de a Népbíróság is a MÜNE-beli tevékenységéért vonta felelősségre. Védekezésében ő arra a – kétségtelenül valós – tényre hivatkozott, hogy nézeteit csak zárt társaságokban, zártkörű eseményeken és korlátozott körben terjesztett tagértesítőkből hirdette, ami véleménye szerint kizárja a közfelfogás befolyásolásának lehetőségét.²¹ Az a sajtóban is megjelent állítás, miszerint Szabó részt vett volna zsidó származású ügyvédek deportálásában vagy a Gestapo kezére adásában,²² a vádiratban konkrét, személyéhez köthető vádként nem, csupán a MÜNE feltételezett tevékenységeként jelent meg. A kérdést az teszi problematikusá, hogy az ügyvédek – miként az orvosokat vagy mérnököket – származásuk alapján listázók célja bár kétségtelenül diszkriminatív volt, de eredendően a kamarai tagság szűkítésének igényét szolgálta, s a listák ezen túlmenő „felhasználása” nem feltétlenül állt eredeti összeállítóik szándékában: összeállítás és a későbbi felhasználás így elviekben elválhatott egymástól.²³

18 = BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 14. A budapesti népbíróság ítélete, 1946. február 15.

19 = MNL OL P2249 No. 45. Levelezés 1930–1943. 22–23. Oroszi dr. Marton György levele dr. Szabó Lajosnak, 1938. március 31.

20 = Kovács M., 2001: 144–146.

21 = Szabó elleni vádat a Nbr. 15. § 4., illetve a Nbr. 17. § 2. és 3. pontjára alapozták. Ugyanezen pontok kapcsán még Jaross Andor esetén is megkérdőjelezte kirendelt védője a vádak bizonyítottságát a beszédeit érintő nyilvánosság korlátozottságára való tekintettel. Karsai–Molnár (szerk.), 1994: 430–431.

22 = A sajtó azon „halállisták” összeállítójaként hivatkozott Szabóra, mely alapján a budapesti zsidó ügyvédek munkaszolgálatra hívták be. Szabó Lajos MÜNE elnök a Népbíróság előtt. Szabadság, 1946. február 16. 3.

23 = Kovács M., 2001: 20.

Szabó számára a MŰNE tehát társadalmi szerepvállalásának első – és az ebből adódó bírósági per nyomán immár szimbolikus értelemben – utolsó színtere is volt: a Népbíróság 1949-ben mint népellenes büntettek elkövetőjét hat évre ítélte, melyből négy évet letöltöttnek vett.²⁴ 1952-ban „államvédelmi szempontból” továbbra is veszélyesnek ítélték, s másfél évre internálták.²⁵ Az ügyvédpolitikával eltöltött évek alatt több társaságba is belépett, majd az 1930-as évek végén, s az 1940-es évek elején már saját vállalkozásokba is kezdett e társaságok anyagi és személyi erőforrásaira alapozva. Csak célja volt mindig azonos: minden esetben a „magyar-ság érvényesüléséért” dolgozott – legalábbis saját értékelése szerint.

= = = Társadalmi szerepvállalás

„A magyarság illendő részesedésének kiharcolása a nemzeti vagyonból, a nemzeti jövedelemből és a közügyek intézéséből” – szöveg az 1919-ben alapított s a Szabó Lajos, valamint közvetlen köre által az 1930-as években újjászervezett Honszeretet Egyesület programja.²⁶ „A Honszeretet Egyesület Központi Irodájának Alapelvei” című dokumentumban ezt az arányt egész pontosan „legalább 80%”-ban határozták meg: ennyire becsülték a „magyar nemzetiség” arányát a trianoni Magyarország lakosságának körében, így ilyen arányban követelték a gazdasági és politikai javakban való részesülésüket is.²⁷ A Honszeretetre Szabó sosem egyesületként, hanem mozgalomként, a „mélyből jött magyarok” összefogásaként hivatkozott.²⁸ Ő és köre – nyilvánvalóan személyes életútjából merítve – az „öntudatos magyarok” politikai pártok feletti összefogását hirdették a „magyar faj” uralmának megvalósítása érdekében: szemben a társadalom azon „idegen”, zsidó és német származású részével, akik, úgy érezték, társadalmon belüli arányukon túlmenően akadályozzák a magyarság gazdasági, társadalmi és politikai érvényesülését. A csoportosulást érintő legfontosabb változás 1938-ra tehető: ekkor vált a Honszeretet a Magyar Testvéri Közösség fedőszervévé, mely hasonló célokkal – a magyar „faji” öntudat megerősítése, illetőleg a magyarok politikai, gazdasági, kulturális vezető pozíciókba való juttatása –, ám titkos társaságként működött.²⁹

24 == BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 29–30. A Népbíróságok Országos Tanácsának ítélete, 1950. január 11.

25 == ÁBTL 3.1.g. V-56135. 11. Véghatározat. Budapest, 1952. január 7.

26 == MTA KIK Ms 6504/30.

27 == MOL P 2249-12.

28 == MTA KIK Ms 6504/30. 11.

29 == A Honszeretet és a Magyar Közösség tagsága a fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint teljességgel sosem fedte egymást. Összefonódó, de valamelyest mégis párhuzamos működésükről így számolt be az egyik tag: „Több előadáson való részvételem után, észrevettem, hogy a Honszeretet kebelén belül, egy külön csoportosulás létezik, hasonló irányelvekkel, amelyeknek később az elnevezését is megtudtam: »Magyar Közösség«.” ÁBTL 3.1.g. V-2000/12. 135. Jegyzőkönyv Hathy Károly gyanúsított kihallgatásáról, 1947. január 5.

Bár az államvédelem Szabó Lajost a Magyar Testvéri Közösség egyik vezetőjének tekintette és kikérte őt a Népügyészségtől,³⁰ a perből – saját szavai szerint – „sajátos módon kimaradt”.³¹ Szekér Nóra kutatásai szerint a bűnvádi eljárás elsősorban azon tagokat érintette, akik részt vettek az ellenállásban is.³² Szabó 1944 tavaszától a Balatonnál tartózkodott családjával, s itt tartóztatták le a következő évben.³³ 1947. január 23-án tett gyanúsított kihallgatásán a Közösség egyik vezetőjeként hivatkozott önmagára, ám ragaszkodott ahhoz, hogy a csoporttal 1944. március 19-e után „*semmilyen további kapcsolata nem volt*”.³⁴ E vallomásában memoárjához képest elenyésző mértékű tájékozottságot sugallt a Közösség felépítésével, működésével s annak vezetőivel kapcsolatban. Mivel ekkor már előzetes letartóztatásban volt – lakhelyeként is a Gyűjtőfogházatot tüntették fel –, továbbá, mivel az 1945-öt követő időszakban, ugyancsak korai letartóztatása miatt, nem is vehetett volna részt semmilyen szerveződésben, Szabó nem számított „fontos” személynek az ügy szempontjából.³⁵

Az állambiztonság „Juhász” fedőnevű ügynöke – a Szabót személyesen is ismerő, lapjánál segédszerkesztőként működő Kristó-Nagy István – 1961-ben Szabóra mint „*a Magyar Közösség egykori feje*”-re hivatkozott, aki „*kiseb, felszabadulás előtti bűncselekményeiből*” származó börtönbüntetése miatt maradt ki a Közösség „*1946-os összeesküvéséből*”.³⁶ A szintén Közösség-tag Mester Miklós tévesen a perben elítéltek között említette meg Szabó Lajost, miközben a következő lapon tulajdonképpen ő maga is megfogalmazta, miért maradtak ki abból bizonyos személyek: „*a Magyar Közösség 1945 előtti tevékenységét még Rákosiék sem tartották érdemesnek bűnügyi eljárás tárgyává tenni*”.³⁷ A perben tehát Szabó Lajos személyére „*nem tartottak igényt*”, holott az akkor elítéltek többségével – többek között Kiss Károllyal, Arany Bálinttal vagy Veress Gáborral³⁸ – korábban hosszú ideig

30 == BFL XXV.2.b. – 1949 – 82549. 62. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának levele a Budapesti Népügyészség Vezetőjének, 1947. június 10.

31 == MTA KIK Ms 6504/36. 1.

32 == Szekér, 2017: 33, 183, 232.

33 == A „*német megszállás után [...] – 1944 április havában – minden közéleti működéstől visszavonulva családommal együtt Révfülöp községbe költöztem és ott éltem a nyugdíjamból a felszabadulásig, illetve az 1945. július 14-én történt letartóztatásomig.*” ÁBTL 3.1.9. V-56135. 23. Önéletrajz, d. n.

34 == 3.1.9. V-2000/24. 126. Jegyzőkönyv, 1947. január 23.

35 == Az ügyről készült összefoglaló jelentésben a hadnagyok között említik nevét, személyével ugyanakkor a továbbiakban nem foglalkoznak. ÁBTL 3.1.9. V-2000/42. 17. Jelentés, 1947. február 3.

36 == ÁBTL 3.1.5. O-11803/4. 338. Jelentés, 1961. június 19.

37 == Mester, 2012: 369–370.

38 == Veress Gábor nemcsak mint magánszemély működött ezekben közre – 1942-ben a Honszeretet elnöke, 1943-ban a Magyar Irodalompartoló Társaság alelnöke lett –, de mint az IBUSZ vezérigazgatója is: a vállalat állandó jelleggel hirdetett a *Magyar Életben*, majd pártolója lett az Irodalompartoló Társaságnak.

nemcsak közeli kapcsolatban állt, de számos, a Közösséghez szorosan kapcsolódó vállalkozás létrejöttében együtt is működött.

Szabó irodalmi „mecenásként” is tevékenykedett. Az 1936 és 1944 között megjelenő *Magyar Élet nemzetpolitikai szemlét* a népi mozgalom folyóiratai között tartja számon a szakirodalom.³⁹ A *Válaszhoz*, *Kelet Népe*hez vagy a *Szabad Szó*-hoz képest fontos különbség ugyanakkor, hogy ennek megalapításában, fenntartásában és szerkesztésében népi írók nem vettek részt, s az első két évfolyam tematikailag sem hozható kapcsolatba a mozgalmukkal. Pontosabb megfogalmazás, hogy a „magyar érdekek” előtérbe juttatásának céljával alapított lap népi folyóirattá vált a fennállása alatt. Amikor Szabó memoárjában mind a *Magyar Életet*, mind a Honszeretetet próbálta a „harmadik utas” eszméhez kapcsolni, az feltehetően a töréntek utólagos újra-, illetve átértelmezése: míg az 1950-es években három alkalommal is említi a „harmadik út” ideológiáját mint a Honszeretet *eredendő* jellemzőjét, addig az 1940-es években tett vallomásaiban még egyszer sem használta ezt a kifejezést. Visszaemlékezései szerint a *Magyar Élet* megalapításakor személyesen nem ismert írókat – az első két évfolyamban valódi írók, költők munkái nem is jelentek meg, az ezt követő évfolyamok szerzői körét pedig inkább Kovách Aladár⁴⁰ és ifj. Fitos Vilmos⁴¹ kapcsolati hálója befolyásolta.

Vallomásaiban Szabó a *Magyar Élet*nek nemcsak alapítását, szellemi irányítását, de időszakos anyagi fenntartását is személyes érdeként tüntette fel, amiben szerepet játszhatott ítélete esetleges enyhítésének vágya. Az alapításnál betöltött vezető szerepét és szellemi irányítását a folyóirat felelős szerkesztői posztját a leghosszabb ideig betöltő ifj. Fitos Vilmos is megerősítette a maga visszaemlékezéseiben.⁴² Az, hogy a lapot Szabó több évig maga tartotta volna fenn, ugyanakkor teljességgel valószínűtlen. A lap mögött a kezdetektől ott állt a Honszeretet tagsága, s a fennmaradt, rendkívül hiányos szerkesztői iratanyag is tartalmaz olyan, valószínűleg épp Szabótól származó feljegyzést, mely állami és önkormányzati szubvenciókkal, illetőleg más szervezetek, például a Hangya Szövetkezet támogatásával számolt.⁴³

1938-tól a folyóirat előfizetőinek száma ugrásszerűen megnőtt azzal, hogy a Magyar Közösség tagsága automatikusan előfizetővé vált. Novemberben szerkesztőségi közlemény üdvözölte a kétezer-ötszázas példányszám és a kétezer előfizető elérését;⁴⁴ előbbi 1943 nyarára – ugyancsak a szerkesztőség beszámolója alapján – tízezer-

39 == Borbándi, 1989; Salamon, 1989; Papp, 2012.

40 == Kovách Aladár (1908–1979) író, a Nemzeti Színház dramaturgja, majd 1944-ben rövid ideig igazgatója.

41 == Ifj. Fitos Vilmos (1913–2000) tanár, 1938 márciusa és 1944 januárja között a *Magyar Élet* felelős szerkesztője. Változatos életútjáról és a Turul Szövetségben betöltött szerepéről lásd: Papp, 2006; Szécsényi–Kerepeszki, 2012.

42 == Többek között: Fitos, 1984: 89–103.

43 == MOL R 389-16. 75–81. A Magyar Élet c. lapra vonatkozó kiadói tervek, 1938.

44 == Olvasóinkhoz, Barátainkhoz. *Magyar Élet*, 1938. 11. sz., belső borító.

re nőtt.⁴⁵ Kétségtelen, hogy a *Magyar Élet* 1938-tól állandó publikálási lehetőséget biztosított a népi írók nagy részének, s ezzel összefüggésben hirdette a szociális és gazdasági reformok szükségességét, a népi kultúra értékeit és egy, valamilyen formában demokratikusabb ország vízióját. Szabó ugyanakkor torzított vallomásaiban, amikor a lap – egyébként kétségtelenül létező – német- és nyilasellenes hangnemt domborította ki anélkül, hogy hozzátette volna, abban nem elhanyagolható számú zsidóellenes megnyilvánulás, illetőleg a zsidóbérencnek címkézett *Magyar Nemzet* elleni támadó cikksorozat is megjelenhetett.⁴⁶ A *Magyar Élet* kapcsán fontos megjegyezni azt is, hogy a szerkesztőség körül ugyancsak az a fiatal értelmiségi generáció tömörült, amelynek alapélménye a létbizonytalanság és a fennálló társadalmi keretek közötti megrekedtség volt, ami a lapban megjelenő, esetenként radikálisabb megnyilatkozásokkal kapcsolatban is nyújthat némi magyarázatot.

„[M]ert mindenki tisztában van azzal, hogy a nép fennmaradásának záloga elsősorban az írók kezében van” – fogalmazott Szabó Lajos 1942 októberében írt levelében, melyben először vetette fel „a magyar ügy legértékesebb és legkiválóbb szolgálójának”, a magyar íróknak a támogatását egy újonnan létrehozandó társaság keretein belül.⁴⁷ Ez a társaság, a Magyar Irodalompartoló Társaság volt az, mely első ízben hozott széles körű publicitást személyének, s ő maga is „élete főműveként” hivatkozott rá. Saját elmondása szerint 1943-ban hatszáz tag több mint 60 000, 1944-ben ezer tag már több mint 100 000 pengőt ajánlott fel azoknak az íróknak, akik „a magyar népi közösség és a nemzeti újjászületés” szolgálatában állnak.⁴⁸ Ebbe a körbe sorolták – az odaítélt díjak alapján – Szabó Dezsőt, László Gyulát, Kodolányi Jánost.⁴⁹ A kezdeményezésnek célja volt a Baumgarten-díj ellensúlyozása is, ahogyan azt a kortársak is észlelték.⁵⁰

Mivel Szabó a társaság alapítását kezdeményező levelét „minden barátjának” elküldte, az 1943 januárjában megalakuló szervezet tagságának túlnyomó többségét ügyvédek alkották.⁵¹ Bár a társaság kiadványában azt a következtetést vonták le,

45 == Iránytű vagyunk. *Magyar Élet*, 1943. 6. sz. 1.

46 == „Egyetlenegy sajtóorgánium sem volt akkor, amely határozottabban, kitartóbban és nagyobb szakszerűséggel szállt volna szembe a fasiszta [sic!] ideológiával, mint éppen az a »Magyar Élet« című folyóirat, amelynek megalapítója, fenntartója és szerkesztője én voltam” – írta. BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 104. Semmisségi panasz indoklása, d. n.

47 == *A Magyar Irodalompartoló Társaság első évkönyve*, 1943: 92.

48 == Uo. 43.

49 == Németh László 1944-ben a Magyar Irodalompartoló Társaság neki ítélt díját – nagyrabecsülésének kinyilvánítása mellett – sem fogadta el „elvi álláspontjai” miatt. *A Magyar Irodalompartoló Társaság második évkönyve*, 1944: 15.

50 == Baumgarten ellen. *Magyar Út*, 1943. január 14. 1–2.; Orbán Dezső levele vitéz Szabó Lajosnak. *Diárium*, 1943. 3. sz. 51–52.

51 == Az alakuló közgyűlést – nyilván a tagságra való tekintettel – a Budapesti Ügyvédi Kamara helyiségében rendezték meg.

hogy „a társadalom minden rétegében visszhangra talált”⁵² a kezdeményezés, a rendes tagok 120 pengős, de még a rendkívüli tagok 60 pengős tagdíja is szélesebb csoportokat zárt ki belőle.⁵³ A taglista legérdekesebb részét az aktív vagy már nyugalmazott politikusok jelentik. Szabó Lajos tudatosan kívánhatott kormánytagokat az egyesületébe vonni, hisz az ekkor tárca nélküli propagandaminiszter Antal Istvánt, Szinyei Merse Jenő kultuszminisztert és Radocsay László igazságügy-minisztert már az alakuló közgyűlésre is meghívta.⁵⁴ Rajtuk kívül támogatta a kezdeményezést Keresztes-Fischer Ferenc belügy-, Bornemisza Géza iparügyi, Zsindely Ferenc kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterek, valamint vitéz Lukács Béla, a hadigondozási ügyek tárca nélküli minisztere is. Bernolák Nándor nyugalmazott népjóléti és munkaügyi miniszter, Bárdossy László nyugalmazott miniszterelnök mellett a részben korábbi, részben leendő miniszter Jaross Andor, illetőleg a későbbi államtitkárok, Baky László és Endre László is tagjai lettek a társaságnak.

Az említett állami vezetők valószínűleg eltérő motivációkkal támogatták a társadalmpolitikai célú kultúrpolitikát s ezen belül a Magyar Irodalompartoló Társaságot. Míg néhányukat feltehetően a népi kultúra irodalmi vetületének felkarolása, tehát a szociálpolitikai reformok felé való nyitottság mozgatta, addig többeknek a fajvédelmi szempontok érvényesítése, illetőleg a zsidó és/vagy baloldali írőkkel, kiadókkal szembeni állásfoglalás volt a fontos. A befolyással rendelkező politikusoknak a Társaságba való bevonása ugyanakkor túlmutatott az irodalmi-kulturális kérdéseken. 1943 elején Szabó Lajos az irodalom társadalom- és szellemiségformáló jelentőségét fejtegetve a Társaság célját a közgondolkodás befolyásolásában látta.⁵⁵ „A lényeg tehát nem az irodalompartolás, hanem a magyar testvéri közösség kialakítása” – fogalmazott, s szóhasználata különösen érdekes abból a szempontból, hogy a szervezet vezetősége a Magyar Testvéri Közösség vezető tagjaiból állt.⁵⁶

=== Egy életút summázata

A kistarcsai Központi Internálótáborban 1952 őszén született jelentés szerint a fasisztaként számon tartott fogoly a táborban is folytatta „sötét aknamunkáját, klik-

52 == *A Magyar Irodalompartoló Társaság második évkönyve*, 1944: 12.

53 == A taglistán még likórgyárosból is többet találunk, mint kisebb keresetű tisztviselőt, pedagógust, pláne földművelő gazdát, a mezőgazdasági és gyári munkások széles tömegeihez pedig valószínűleg el sem jutott a kezdeményezés híre.

54 == A meghívott miniszterek nem, de – az akkor belügyi államtitkár, későbbi belügyminiszter – vitéz Bonczos Miklós, a Sajtókamara főügyésze – egyben a MÜNE tagja –, dr. Dániel Áron és több országgyűlési képviselő is megjelent. Megalakult a Magyar Irodalompartoló Társaság. *Magyar Út*, 1943. január 21. 1.

55 == Mit akar a Magyar Irodalompartoló Társaság. *Magyar Út*, 1943. január 28. 3–4.

56 == A társelnök árkosi Veress Gábor, a titkár Varga László, a pénztáros Vásárhelyi Zoltán és az ellenőr Kiss Károly jelen voltak a titkos társaságban is. Megalakult a Magyar Irodalompartoló Társaság. *Magyar Út*, 1943. január 21. 2.

keket szervez és a háttérből irányítja az ellenséges hírek terjesztését”, miközben „központja a lázító és destruktív csoportoknak”.⁵⁷ Vélhetően ezen, a hatóságok szemében veszélyesnek számító attitűdje miatt javasolták Szabó átadását a Közérdekű Munkák Igazgatósága recski munkatáborának.⁵⁸ Erre azonban nem került sor, mert 1953-ban azon betegek közé sorolták, akik a „jelen viszonyok között nem gyógyíthatóak”.⁵⁹ ráadásul időközben az internálás intézményét meg is szüntették.⁶⁰ Egy 1954-es jelentés „alkalmi informátorokra” alapozva állandó orvosi kezelés alatt álló, hosszabb ideje szanatóriumban kezelt súlyos betegként hivatkozik Szabó Lajosra.⁶¹ Korábban kitelepített családjával ekkorra lehetősége nyílt Zsámbékra költözni; itt vette át azt az idézést is, melynek nyomán aztán kihallgatták a korábbi Közösségtag, dr. Ferenczi Zsigmond ügyével kapcsolatban.⁶² A fentebb már említett, „Juhász Lajos” fedőnevű Kristó-Nagy István számolt be 1959-ben arról, hogy bár Szabó hosszú ideig súlyos beteg volt, és „halálát várták”, „ma újból rendben van, gyerekei tartják el, s vidéken él” – információit ifj. Fitos Vilmostól vette.⁶³ Kristó-Nagy 1961-ben megerősítette, hogy Szabó hosszas betegségéből felépült és „igen jó állapotba” került, de életkörülményeiről bővebb információt nem közölt: az állambiztonsági dokumentumok között ez a legkésőbbi, amelyben szerepel a még életben lévő Szabó Lajos neve.⁶⁴ Operatív nyilvántartó kartonja szerint 1964 januárjában hunyt el.⁶⁵

„[E]gy ember beállítottsága, álláspontja, kialakuló lelkisége rendkívüli mértékben függ attól, ha húsz éves korától negyven éves koráig egy ilyen probléma fókuszában él” – érvelt az utóbb halálbüntetésre ítélt Jaross Andor népbírósi tárgyalásán.⁶⁶ Az itt bemutatott társadalmi szervezetek és kulturális kezdeményezések esetében sem mellékes, hogy alapítóik, irányítóik vagy támogatóik milyen perspektíván át szemlélték a korabeli politikát és társadalmat. Annak kérdése, hogy mennyiben determinálják egy személy életútját az általa megélt személyes nehézségek és történelmi krízisek, messzebbre vezetne, mint amit jelen munka keretei megengednének, mégis érdemes röviden kitérni arra, milyen forrásokból táplálkozhattak Szabó Lajos nézetei.

57 == ÁBTL 3.1.9. V-56135. 26. Jelentés, 1952. október 9.

58 == ÁBTL 3.1.9. V-56135. 17. Összefoglaló jelentés, 1952. szeptember 17.

59 == ÁBTL 2.1. XII/8. 74-2358. 3. Orvosi jelentés, 1953. július 24.

60 == A minisztertanács határozata az internálás intézményének megszüntetéséről és a kiltítások feloldásáról. *Szabad Nép*, 1953. július 26. 1.

61 == ÁBTL 3.1.9. V-127372/2. 22. Jelentés, 1954. augusztus 23.

62 == ÁBTL 3.1.9. V-127372/2. 57. Jelentés, 1954. augusztus 31. Szabó vallomása szerint nem a Közösségből ismerte Ferenczit, hanem családja Ferenczit kérte fel védőügyvédjének 1945 őszén. ÁBTL 3.1.9. V-127372/2. 222–223. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1954. szeptember 1.

63 == ÁBTL 3.1.2. M-18821/4. 86. Jelentés, 1959. november 18.

64 == ÁBTL 3.1.5. O-11803/4. 338. Jelentés, 1961. június 19.

65 == ÁBTL 2.2.1. II/1.1. 773–774.

66 == Karsai–Molnár (szerk.), 1994: 168.

Azon hitét, miszerint minden tevékenysége mögött a „magyarság” szociális és kulturális felemelésének vágya húzódott, valószínűleg élete legvégéig megőrizte. Bár írásaiban gyakran használta a „faj” kifejezést, pontosan körvonalazott jelentést valószínűleg nem kapcsolt hozzá. Miként Mester Miklós fogalmazott, a nemzet és a faj fogalma alatt akkoriban „*komoly, tudományos megalapozottság hiányában mindenki azt értette, amit akart*”.⁶⁷ Szabó a Magyar Közösség tizenöt „életparancsához” is hozzáfűzte – igaz, csak jó néhány év távlatából –, hogy „*a »faj« szó fogalmának időközben történt össze-vissza való magyarázgatása és diszkreditálása sokakban ma már többé-kevésbé indokolt visszatetszést vált ki. Helyesebb lett volna a »fajta« vagy még egyszerűbben a »magyarság« kifejezés használat[a]*.”⁶⁸

Számára a „faj” tehát – főként Adyra és Szabó Dezsőre visszavezethetően – leginkább az etnikum valamifajta szinonimája lehetett. Az, hogy a biológiai fajvédelem pontosabb téziseivel tisztában lett volna, ezzel kapcsolatos, akkoriban bizonyos körökben tudományosnak vélt szerzők munkáit olvasta volna, kevésbé elképzelhető: fennmaradt vallomásaiban, visszaemlékezéseiben legalábbis nem adta ennek jelét. „Tanítómestereiként” Adyt, Móriczot, Szabó Dezsőt, József Attilát, Sinka Istvánt, Veres Pétert és Szabó Pált sorolta fel, azt a benyomást nyújtva, mintha az – elsősorban népi – irodalom megfogalmazásában ráeszmélt volna egy, a saját eszméivel rokonságba hozható gondolatvilágra: „Az ő tanításukból *vált bennem tudatossá*, hogy mit jelent magyarnak lenni és hogy mit ér az ember, ha magyar. Hogy egy egészen különleges virága vagyunk az Isten virágos kertjének, aminek kipusztulása pótolhatatlan vesztesége lenne az egész emberiségnek.”⁶⁹

Egy kortársa egy alkalommal – nyilván hízelgő szándékkal – így írt Szabó Lajosról: „*Az arcában van valami Szabó Dezsőből, s Szabó Dezsőre emlékeztet szívósága, makacs következetessége s rá emlékeztetnek indulatai is.*”⁷⁰ Bár az író a korszak második felében már tudatosan gerjesztett, minden más társadalmi és politikai kérdést háttérbe szorító hisztériának minősítette az antiszemitizmust, azon elképzeléséből nem engedett az 1930-as évek derekán sem, hogy a zsidóságnak magának kell felismernie azt, hogy a „magyar fajnak” jogában áll számarányának és „történelmi jogainak” arányában elfoglalni a gazdasági, szellemi és kulturális pályákat.⁷¹ Szabó Lajos a magyartól mint etnikumot különítette el a zsidóságot, annak tagjai között valamiféle, valódi asszimilációjukat is gátló szolidaritást fedezett fel – sőt, ezt a szolidaritást a magyarság számára követendő példaként láttatta. Vélhetően téves feltételezés lenne ugyanakkor ebben az antiszemitizmusban többet és mélyeb-

67 == Mester, 2012: 361.

68 == MTA KIK Ms 6504/36. 4.

69 == BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 8o. Vallomás, d. n. (Kiemelés – N. A.)

70 == Spectator Hungarus: Pillanatképek a Magyar Irodalompartoló Társaság alakuló közgyűléséről. *Magyar Élet*, 1943. 2. sz. 9.

71 == Szabó, 1939: 110.

bet fedezni fel, mint ami a korszak társadalmának jelentősebb részére jellemző volt: Szabó Lajos írásai mögött az általa megnevezett Szabó Dezsőn, illetve a népi írók elkülöníthető csoportján kívül nem azonosíthatóak szellemi előképek, gondolatait elsősorban és jelentős mértékben a személyes életútján tapasztaltak és az azokból levont kétségtelenül általánosító, több esetben ellentmondásos és inhumánus következtetések befolyásolták.

Írásai alapján a zsidókérdést a korszak elsődleges szociális kérdései között tartotta számon, de nem egyedül azzal azonosította, mint ahogy az az akkori társadalom széles rétegeire jellemző volt a kormányzat politikájával és kommunikációjával összhangban.⁷² Fajvédő gesztusaiban így – ahogyan azt Vonyó József Gömbös Gyulával kapcsolatban kimutatta – nemcsak negatív aspektusú, antiszemita, de pozitív, védő jelleg is fellelhető.⁷³ Míg azonban a társadalom alsó – a valódi magyarsággal azonosított – rétegei számára állampolgári jogegyenlőséget, a politikai, gazdasági és kulturális javakhoz való egyenlő mértékű hozzáférést követelt, addig a zsidósággal szemben a jogegyenlőség súlyos megsértését propagálta, s érvrendszerének ellentmondásosságát, annak inhumánus jellegét látszólag évtizedek múltán sem ismerte fel.

Gondolkodását, mint oly sok kortársáét, elsősorban saját egzisztenciális megrekedtségének tapasztalata befolyásolta, melynek gátjaiként legalább részben az általa használt nemzet-, illetve fajfogalomba bele nem tartozónak hitt csoportokat azonosította. Írásai alapján egyértelműen felismerte ugyan a magyar társadalom zavarait, de nem jutott túl a korszakban általános diszkriminatív megoldási javaslatokon, hisz az olyan, alapvetően produktív kezdeményezései, mint a népi íróknak publikálási lehetőséget kínáló *Magyar Élet*, illetőleg a nekik anyagi segítséget nyújtó Magyar Irodalompartoló Társaság kapcsán sem hallgatható el, hogy ezek a kezdeményezések nemcsak *valamiért és valakikért*, de markánsan *valami és valakik ellen* is szóltak.⁷⁴ Hosszasan lehetne sorolni azokat a kortársait, legyen az épp miniszter⁷⁵ vagy zsidó középosztálybeli,⁷⁶ akiknek a vagyonos zsidóságról alkotott képét csak a zsidók sárga csillaggal való megkülönböztetését előíró 1944. március 30-i

72 == Bibó, 2012: 39.

73 == Vonyó, 2009: 250.

74 == A Magyar Irodalompartoló Társaság Belépési nyilatkozatának utolsó pontja például: „Magyar vagyok és így zsidónak tekinthető nem vagyok.”

75 == „Viszont az még feltűnőbb, hogy mennyi a toprongyos, szegény zsidó. Eddig ezeket az ember nemigen vette észre, s abban a hitben lehetett, hogy a zsidók többé-kevésbé jómódban élnek. A jómód is szinte a zsidó faji vonások közé számított. Nem így áll a dolog. Sok proletárforma emberen látni a sárga csillagot” – írta Zsindely Ferenc, korábbi kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter 1944. április 7-ei naplóbejegyzésében. Szekér (szerk.), 2021: 517.

76 == „Nézem az embereket. Milyen sokan járnak csillaggal, mennyi a szegény kinézésű ember köztük” – vetette papírra a rendelet által érintettek közé tartozó Dévényi Sándorné Anna 1944. április 6-án. Huhák–Szécsényi–Szívós (szerk.), 2015: 33.

rendeletet⁷⁷ követően tapasztalható utcakép ingatta meg – írásai alapján ugyanakkor Szabó Lajos közelebb állt azokhoz gondolkodásában, akik nézeteiket, s zsidóképüket a tragikus tanulságokat követően sem revideálták.⁷⁸

Személyének a korszak politikai skáláján való elhelyezését megnehezíti, hogy politikai és gazdasági kérdésekben vallott nézeteiről nem maradtak fenn források. Idézett megnyilatkozásai alapján elsősorban a fajvédők közé sorolhatjuk, akiknek csoportját radikális jobboldaliságuk mellett is érdemes elhatárolni a nemzetiszocializmussal szimpatizálóktól.⁷⁹ Ezt az elhatárolást maga Szabó is megtette: a MŰNE kapcsán nemcsak a bíróságon tagadta a szélsőjobboldali hatás meglétét, de már az 1930-as évek második felében is hangsúlyozta elveik eredetiségét a „Nyugatról importáltság” vádjával szemben.⁸⁰ Úgy vélte, a tény, hogy egész életét „szegénységben küzdötte végig”, s „élete alkonyán koldusszegényen” állt a bíróság előtt, hiteles és igazi demokratává tette személyét.⁸¹ Gondolkodása nem tekinthető komplexnek abból a szempontból, hogy nem rendszerszintű reformokra hivatkozott, hanem egy, szubjektív szempontból körvonalazott csoportot – a „magyar ügyvédséget”, „magyar írókat”, „magyar parasztságot” – kívánt a kedvezményezettek körébe emelni, és ezért érvelt a fizikai, szellemi és kulturális javak újraelosztásának szükségessége és jogossága mellett. Ezáltal társadalmi, nem pedig a fennálló alkotmányos rendet megváltoztató politikai rendszerváltást vizionált: a meglévő keretekkel nem, pusztán a keretek között fennálló erőviszonyokkal szemben fogalmazott meg kritikát, melyre az általa annyiszor hangoztatott „arányosítás” kifejezéssel igyekezett rámutatni.⁸²

Szabónak első felesége és egyik gyermeke is váratlanul hunyt el,⁸³ legidősebb lánya pedig a háború utolsó szakaszában férjével együtt eltűnt.⁸⁴ Őt magát emel-

77 = = A „zsidók megkülönböztetett jelzéséről” szóló 1944. évi 1.240. M. E. sz. rendelet 1944. április 5-től lépett hatályba.

78 = = Újhelyi Szilárd, az Endre–Baky–Jaross-per politikai ügyészének azon felvetésére, miszerint a fent említett rendelet hatályba lépését követően az utcán sok „szegény, láthatóan fizikai munkát végző” zsidó jelenléte mutatott rá a zsidóság valódi szociális összetételére, Jaross Andor nézetei mellett makacsul kitartva úgy reagált: „A zsidó csillag viselésének elrendelése után az utcán megnyilatkozott kép nem ezt mutatta.” Karsai–Molnár (szerk.), 1994: 177.

79 = = Paksa, 2013: 17–18.

80 = = „Hol volt Hitler 1922-ben vagy hol volt Hitler akárcsak 1927-ben is, amikor ez az egyesület megalakult.” BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 215. Szabó Lajos beszéde a MŰNE díszülésén, 1937.

81 = = BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 73. Fellebbezés írásbeli indoklása és észrevételek, 1946. június 24.

82 = = Uo. 72.

83 = = Első felesége kezében 1922-ben robbant fel egy kanna szpiritusz, lánya pedig 1927-ben gyermekparalízis áldozata lett. BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 77–78. Vallomás, d. n.

84 = = Nem tudni, Szabó a későbbiekben kapcsolatba lépett-e lányával, akiről az állambiztonság is mindössze annyit jegyzett fel, hogy Nyugatra távozott, és azóta „ismeretlen helyen tartózkodik”. ÁBTL 3.1.9. V-56135. 18. Jelentés, 1952. október 5. Szabó

lett az 1930-as–40-es években – az esemény pontos idejét nem nevezte meg – marandó egészségkárosodással járó villamosbaleset is érte, egyetlen tulajdonát, háromszobás fővárosi lakását pedig Budapest ostroma során kifosztották, majd idegen családoknak utalták ki. Ezeket nyilván a személye iránti szájalom felkeltésének reményében közölte a bírósággal, ám annyi jelentőséget mindenképp tulajdoníthatunk az elmondottaknak, hogy magánéletében kétségtelenül sok szerencsétlenség érte. Amikor a Magyar Irodalompartoló Társaság célkitűzése kapcsán úgy fogalmazott, „*hogy véget vessünk egyszer annak a vádnak, hogy a magyar írónak magyar földön mindig mostoha sors a jussa s csak halála után jár neki babér, elismerés*”,⁸⁵ egyértelműen kifejezte, hogy ezek az írók tehetségük révén képesek voltak annak a mellőzöttségnek, újból és újból hátrányból indulásnak az artikulálására, melyet Szabó Lajos és köre a maga pályáján és a maga életében ugyancsak megtapasztalt.

Szabó nyilvánvalóan csak egyike volt a kor azon számos, az utókor emlékezete által számon nem tartott útkeresőjének, akik – rendszerek változásán innen és túl – igazán sosem találták meg boldogulásukat. Ha az életút nehézségei és a személyes tragédiák mentséget nem is, némi magyarázatot azért adhatnak egy ember eszmei elkötelezettségének alakulására. Sorsa és papírra vetett elképzelései túlmutatnak a személyén, s képet nyújtanak koráról, melyben a történelmi események, politikai fordulatok és társadalmi feszültségek szélesebb csoportok számára áthághatatlan korlátokkal, kikerülhetetlen személyes és egzisztenciális kudarcélményekkel jártak együtt. Fáradhatatlan szervezőkészsége, tenni akarása, eszméibe vetett, a politikai fordulatokat is túlélő hite kiemelte őt kispolgári származású kortársai közül – miközben azokban a tévedésekben, melyeket makacsul, a későbbi konzekvenciákkal is dacolva vallott, sokakkal osztozott. Egyik vallomásában úgy fogalmazott: „*Nem kérek én sem irgalmat, sem kegyelmet, csak meghallgatást.*”⁸⁶ Gondolatai és kezdeményezései mint egy konfliktusokkal terhelt korszak válaszkísérletei meghallgatásra mindenképp érdemesek lehetnek – jelen írás elsősorban ezen célkitűzéssel született.

Margit szintén orvos férjével együtt az Egyesült Államokban telepedett le, s élt élete végéig. Dr. Magoss Imre egy időben az Amerikai Magyar Orvosszövetség elnöki posztját is betöltötte. Dr. Bognár Kálmán: Rövid jelentés az Amerikai Magyar Orvosszövetség ezévi közgyűléséről. *Californiai Magyarság*, 1981. november 27. 4.

85 = „Nem állunk meg a hatvanezer pengőnél!...” Beszélgetés vitéz Szabó Lajossal a Magyar Irodalompartoló Társaság közelebbi s távolabbi terveiről. *Magyarság*, 1944. január 30. 9.

86 = = BFL VII.5.e – 1949 – 23589. 84. Vallomás, d. n.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL)

- 2.1. A volt zárt irattár levéltári anyaga
 - xii/8. Kistarcsai Internálótáborban keletkezett iratok
- 2.2.1. Operatív nyilvántartások
- 3.1.2. Munka dossziék
 - M-18821/4. „Juhász Lajos”
- 3.1.5. Operatív dossziék
 - O-11803/4. Ellenállók
 - O-11803/33. Ellenállók
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék
 - V-2000/12. Magyar Közösség
 - V-2000/24. Magyar Közösség
 - V-2000/42. Magyar Közösség
 - V-56135 Dr. Szabó Lajos
 - V-101531 Dr. Budinszky László
 - V-127372/2. Faddi Ottmár és társai

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- vii.5.e Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai
 - 1949 – 23589. Dr. Szabó Lajos
- xxv.2.b. Budapesti Népügyészség iratai. Büntető iratok
 - 1949 – 82549. Dr. Szabó Lajos

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- P 2249 Egyesületek fondtöredékei
 - 45. sorozat. Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete
- R 389 Sajtóval kapcsolatos gyűjtemény
 - No.16. A Magyar Élet Szerkesztősége

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK)

- Ms 6504/28–36. Kézirattár. Arany Bálint hagyatéka. Egy Szabó Lajos nevű ember élettörténete. Sic fata volunt. Így akarta a végzet. Vallomás

=== Hivatkozott irodalom ===

Magyar Irodalompartoló Társaság, 1943

A Magyar Irodalompartoló Társaság első évkönyve. Magyar Irodalompartoló Társaság, Budapest.

Magyar Irodalompartoló Társaság, 1944

A Magyar Irodalompartoló Társaság második évkönyve. Magyar Irodalompartoló Társaság, Budapest.

Bibó, 2012

Bibó István: *Zsidókérdés*. Argumentum, Budapest.

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. Püski, Budapest.

Fitos, 1984

Fitos Vilmos: A „Magyar Élet” című folyóirat. A szerkesztő emlékezése. *Literatura*, 1. sz. 89–103.

Gyurgyák, 2012

Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Osiris, Budapest.

Huhák–Szécsényi–Szívós (szerk.), 2015

Kismama sárga csillaggal. Egy fiatalasszony naplója a német megszállástól 1945 júliusáig. Szerkesztette: Huhák Heléna – Szécsényi András – Szívós Erika. Jaffa, Budapest.

Karsai – Molnár (szerk.), 1994

Az Endre–Baky–Jaross per. Szerkesztette: Karsai László – Molnár Judit. Cserépfalvi, Budapest.

Kerepeszki, 2013

Kerepeszki Róbert: *A Vitézi Rend*. Attraktor, Máriabesnyő.

Kovrig, 2011

Kovrig Béla: *Magyar társadalompolitika (1920–1945)*. Gondolat, Budapest.

Kovács M., 2001

Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon, Budapest.

Mester, 2012

Mester Miklós: *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában*. Tarsoly, Budapest.

Paksa, 2013

Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris, Budapest.

Papp, 2006

Papp István: „...én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam”. Egy közép-
osztálybeli életút a század viharaiban: Fitos Vilmos (1913–2000).
Hitel, 8. sz. 72–77.

Papp, 2012

Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Jaffa, Budapest.

Salamon, 1989

Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Eötvös, Budapest.

Szabó, 1939

Szabó Dezső: *Az egész látóhatár II*. Magyar Élet, Budapest.

Szécsényi–Kerepeszki, 2012

Szécsényi András – Kerepeszki Róbert: „Ellenzék a Turulban”. *Századok*, 1. sz.
171–204.

Szekér, 2017

Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*.
Jaffa, Budapest.

Vonyó, 2009

Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. In *A magyar jobboldali
hagyomány, 1900–1948*. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris, Budapest.
243–274.

==== Sajtó ====

Budapesti Közlöny, 1922

Californiai Magyarság, 1981

Diárium, 1943

Honszeretet, 1921

Képes Figyelő, 1945

Literatura, 1984

Magyar Élet, 1938–1944

Magyar Út, 1943

Magyarság, 1941–1944

Szabad Nép, 1953

Szabadság, 1946

Kulcsszavak

=====

Szabó Lajos, *Magyar Testvéri Közösség*, koncepciós perek,
népi mozgalom, fajvédők

Green Silence

Fotó: Kovalovszky Dániel

/ "I Started Barefoot and I'm Still Barefoot Today" /

A 20th century pathfinder: vitéz Lajos Szabó

The article discusses the walk of life of lawyer Lajos Szabó. His name can be linked to several initiatives and groups operating in Hungary between the two world wars. His life is also remarkable because it was affected by almost all the fateful events of the discussed period. While before and during the Second World War he worked for the cause of the Hungarian people – according to his own definition in the fields of the government's policy towards lawyers –, public and secret social organizations and culture, while after the war he was faced with a new emerging system: the court convicted him as the perpetrator of crimes against the people. Szabó can be considered a pathfinder of the 20th century, who sought his prosperity within the framework of various political and social systems, but never really found it: and with his attempts, aspirations and undeniable mistakes, we can see him as a representative of the wider strata of his time.

Green Silence

Fotó: Kovalovszky Dániel